

סוג הבחינה: מבחן מתכונת
מבחן: מתכונת 1
מספר השאלון: 1261
קובץ: תשובות סופיות

תנ"ך שאלון 1261

הוראות לנבחן

משך הבחינה: שתיים וחצי.

מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה ארבעה פרקים. פרק ראשון – בראשית – 48 נקודות (2×24); פרק שני – שמות – 24 נקודות (1×24); פרק שלישי – נושאי בחירה – 16 נקודות (1×16); פרק רביעי – קטע להבנה ולניתוח – 12 נקודות (1×12); סך הכול – 100 נקודות. חוקי המענה: פרק ראשון – ענו על שתיים מן השאלות 1–3, ובכל שאלה שבחרתם ענו על כל הסעיפים (לכל סעיף 8 – נקודות). פרק שני – ענו על אחת מן השאלות 4–5, ובשאלה שבחרתם ענו על כל הסעיפים (לכל סעיף 8 – נקודות). פרק שלישי – ענו על אחת מן השאלות 6–10; בשאלה שבחרתם ענו על סעיף א – חובה (8 נקודות), ועל אחד מן הסעיפים ב–ג (8 נקודות). פרק רביעי – ענו על סעיף א – חובה (7 נקודות), ועל אחד מן הסעיפים ב–ד (5 נקודות).

חומר עזר מותר בשימוש: תנ"ך שלם בלי פירושים, בלי תוספות ובלי תרגום. מותר להשתמש בתנ"ך שיש בו מפות. הוראות מיוחדות: (1) אל תעתיקו את השאלה; כתבו את מספרה בלבד. (2) התרכזו בנושא. שימו לב לכתב, לכתיב ולפיסוק.

הערה: בקטעים מן התנ"ך השם המפורש בא בצורת ה'.

הערה לפתרונות: זוהי בחינת מתכונת במבנה הרגיל של השאלון בשנת תשפ"ז (בלי הנחיות מענה מיוחדות). הפסוקים מובאים בנוסח המסורה (על פי כתר ארם צובא), בניקוד ובלי טעמים, ונבדקו מול נוסח כתב יד לנינגרד. השם המפורש מובא בצורת ה', כמו בשאלון.

בהצלחה!

תשובות סופיות

פרק ראשון – בראשית

שאלה 1

- א. (1) רצף הכינויים "אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אֶהְיֶה אֹתְךָ" מתקדם מן הכללי אל הפרטי, וכל כינוי מוסיף שכבה של קרבה: בנו, היחיד שנותר לו (ישמעאל כבר שולח), האהוב, ולבסוף שמו המפורש. כך הציווי נעשה קשה יותר ויותר, ואין לאברהם מקום לטעות במי מדובר. (2) "בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיֵּשָׂא אֲבָרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת־הַמָּקוֹם מְרַחֵק" – שלושה ימי הליכה, שבהם אברהם יכול היה לחזור בו, והוא ממשיך (אפשר גם: ההכנות המעשיות בפסוק ג', או השארת הנערים בפסוק ה').
- ב. (1) הצירוף "אחר הדברים האלה" קושר את הניסיון לדברים שקדמו לו, אבל הכתוב אינו מפרט אילו דברים. רש"י קורא "דברים" במשמע דיבורים, ושואל: אחר דבריו של מי, ומה בדברים האלה הביא לניסיון? (2) תשובה א: אחר דברי השטן, שטען שאברהם אינו מקריב לה' דבר – הניסיון נועד להוכיח את מסירותו של אברהם; תשובה ב: אחר דברי ישמעאל, שהתפאר במילתו – הניסיון נועד להוכיח את נכונותו של יצחק. פסוקים ו'-ח' מתיישרים עם תשובה ב: יצחק שואל "וְאַיִהּ הַשָּׂה לְעֹלָה", שומע את תשובת אביו וממשיך – "וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו" (אפשר גם: עם תשובה א – אברהם נושא את האש והמאכלת וממשיך בדרכו).
- ג. (1) "אֱלֹהִים יִרְאֶה־לוֹ הַשָּׂה" (פסוק ח'), "וַיֵּרָא וְהָיָה־אֵיל" (פסוק י"ג), "ה' יִרְאֶה" ו"בָּהֶר ה' יִרְאֶה" (פסוק י"ד). השורש מבטא את המסר שה' "רואה" – משגיח ודואג – ושמי שבוטח בו זוכה לראות את ההשגחה: מה שאברהם אמר באמונה מתממש, והמקום נקרא על שם ההשגחה. (2) הגמול: ברכה, ריבוי זרע "כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחֹל", ירושת "שַׁעַר אֲבִיבִי" וברכה לגויים; הנימוק: "וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת־בִּנְךָ", "עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקוֹלִי". החידוש: ההבטחה ניתנת בשבועה ("בִּי נִשְׁבַּעְתִּי") כגמול על מעשה שכבר נעשה, ונוסף בה ממד של ניצחון על אויבים.

שאלה 2

- א. (1) בתחילה יעקב מתקבל כבן משפחה ואורח – לבן רץ לקראתו, מחבק ומנשק אותו ומכריז "אך עֲצָמִי וּבֶשָׁרִי אִתָּה". אחרי חודש לבן אומר "וְעַבְדְּתָנִי חֲנָם הַגִּידָה לִּי מַה־מְשַׁכְּרֶתְךָ" – יעקב הופך מקרוב משפחה לעובד שכיר, והיחסים נעשים יחסי עבודה ושכר. (2) שבע שנים הן זמן ארוך, אך בעיני יעקב הן נראו כימים אחדים: האהבה גרמה לו לראות במחיר הגבוה מחיר קטן לעומת ערכה של רחל. זו אהבה עמוקה ונאמנה, המוכנה להשקיע ולחכות.
- ב. (1) כיצד ייתכן שיעקב, שאהב את רחל ועבד בעבודה שבע שנים, לא הבחין שהובאה אליו לאה, וגילה זאת רק "בבֶּקֶר"? (2) יעקב חשש מתרמית ומסר לרחל סימנים מוסכמים, אך רחל, כדי שאחותה לא תתבייש, מסרה את הסימנים ללאה – ולכן בלילה לא הבחין יעקב בדבר. רחל מתוארת כרגישה לכבוד אחותה וכמי שמוכנה לוותר על אושרה ולסכן את נישואיה כדי לא לבייש אדם. עמדה: הפשט מיישב את הקושי גם בלי הפירוש – "וַיְהִי בַעֲרָב" (חושך) ו"וַיַּעַשׂ מְשֶׁתָּה" (משתה) – ולכן הפירוש מוסיף בעיקר מסר מוסרי (אפשר גם: הפירוש נחוץ, משום שהחושך לבדו אינו מסביר כיצד לא זיהה את קולה ואת דיבורה).
- ג. (1) ראובן – "כִּי־רָאָה ה' בְּעֵנָיִי כִּי עָתָה יֵאָהֲבֵנִי אִישִׁי": לאה סובלת מכך שאינה אהובה ומקווה שהבן יביא לה את אהבת בעלה; שמעון – "כִּי־שָׁמַע ה' כִּי־שָׁנוּאָה אֲנֹכִי": היא מרגישה שנואה, והכאב נמשך; לוי – "עָתָה הִפְעַם יִלְוֶה אִישִׁי אֵלַי": היא מקווה שלפחות ייקשר אליה. (2) בשם יהודה – "הִפְעַם אוֹדָה אֶת־ה'" – אין כל אזכור של יעקב: לאה מפסיקה לתלות את ערכה באהבת בעלה, ופונה להודיה לה' על מה שיש לה. היא מתוארת כמי שעברה תהליך של השלמה וצמיחה פנימית.

שאלה 3

- א. (1) השרים "חטאו... לַאֲדֹנֵיהֶם" ופרעה כעס ושם אותם במשמר באותו בית סוהר שבו אסור יוסף, ושר הטבחים מינה את יוסף לשרת אותם. האירוניה: השרים שחטאו ויוסף שלא חטא כלואים יחד, והאסיר העברי, שהיה ממונה על כל האסירים, משרת דווקא את בכירי פרעה – ובסופו של דבר הם אלה שיזדקקו לו. (2) בשני המקומות יוסף מייחס את הפתרון לאלוהים ולא לעצמו ("בְּלִעְדֵי אֱלֹהִים יַעֲנֶה"). בפרק ל"ז יוסף מספר את חלומותיו שלו, על גדולתו, בלי להזכיר את האלוהים; עכשיו הוא שליח שמבאר את חלומות האחרים בשם האלוהים – ענווה ובגרות.
- ב. (1) הבקשה: שיזכיר אותו לפני פרעה ויציא אותו מבית הסוהר. נימוקים: (א) גמול על חסד – יוסף פתר את חלומי לטובה, ועכשיו הוא מבקש "וַעֲשִׂיתָנָא עִמָּדִי חֶסֶד"; (ב) חפזו – "גִּנְבָּ גִּנְבָּתִי" ו"לֹא־עָשִׂיתִי מְאוּמָה": הוא נחטף ונכלא בלי עוון. (2) רש"י: "וְלֹא־זָכַר" – באותו יום; "וַיִּשְׁכַּחְהוּ" – לאחר מכן. יוסף נשאר שנתיים נוספות משום שתלה את בטחונו בשר המשקים, באדם, ולא בה' (מידה כנגד מידה). עמדה: הביקורת אינה מוצדקת – בקשת עזרה מאדם היא השתדלות לגיטימית של אסיר חף מפשע, והעיכוב שירת את התוכנית: שר המשקים נזכר בדיוק כשפרעה חלם (אפשר גם: מוצדקת – יוסף חוזר פעמיים על בקשתו, "זָכַרְתִּנִּי... וְהִזְכֵּרְתִּנִּי").
- ג. (1) אצל שר המשקים "יֵשָׂא... אֶת־רֹאשׁוֹ" פירושו יזכור אותך, ירים את ראשו וישיב אותך לגדולה ("וַהֲשִׁיבְךָ עַל־כַּנְךָ"); אצל שר האופים "יֵשָׂא... אֶת־רֹאשׁוֹ מֵעֲלֶיךָ" פירושו יכרות את ראשו ("וְתִלֶּה אוֹתְךָ עַל־עֵץ"). בפסוק כ' "וַיֵּשָׂא אֶת־רֹאשׁ שַׁר הַמִּשְׁקִים וְאֶת־רֹאשׁ שַׁר הָאֹפִים" – הצירוף בא פעם אחת לשניהם (פרעה פקד את שניהם ודן בעניינם), ומשמעותו מתפצלת בפסוקים כ"א–כ"ב. (2) שר האופים ראה שהפתרון לחבריו טוב וקיווה לפתרון טוב גם לחלומי. יוסף אמר לו את האמת הקשה בלי לייפות אותה – יושר ואומץ, נאמנות למסר שהוא רואה בו מסר אלוהי.

פרק שני – שמות

שאלה 4

- א. (1) משה סקרן ונענה למראה החריג: "אֲסֶרְהֶנָּא וְאֶרְאֶה... מְדוּעַ לֹא־יִבְעַר הַסֵּנֶה" – הוא סוטה מדרכו כדי להבין. ה' קורא אליו רק אחרי שראה זאת: "וַיֵּרָא ה' כִּי סָר לְרֹאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו" – הקריאה באה בתגובה לתשומת הלב של משה. (2) בפסוק ג' משה מבקש להתקרב ולראות; בפסוק ו' "וַיִּסְתֵּר מִשֶּׁה פָּנָיו כִּי יֵרָא מִהִבֵּיט אֶל־הָאֱלֹהִים". השינוי – מסקרנות ליראה – נגרם מן הגילוי שמדובר באלוהים: האזהרה "אֶל־תִּקְרַב הָלֵם", "אֲדַמֶּת־קִדְשׁ הוּא" וההצגה "אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אֲבִיךָ".
- ב. (1) מדוע נגלה ה' דווקא "מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה" – שיח קוצני ונמוך – ולא מתוך עץ גדול ומרשים? (2) הסנה הנמוך והקוצני מסמל את מצבו של העם המשועבד והסובל, וה' נגלה מתוכו כדי להראות שהוא נמצא עם עמו בצרתו ("עֲמֹ אֲנֹכִי בְצָרָה"). ביסוס: "רְאֵה רְאִיתִי אֶת־עֲנִי עָמִי", "כִּי יִדְעָתִי אֶת־מְכַאֲבִיו" (פסוק ז') – ה' שותף לכאב, או "וְאֶרֶד לְהַצִּילוֹ" (פסוק ח').
- ג. (1) בפסוק ח' ה' עצמו "יורד" להציל ולהעלות את העם – "וְאֶרֶד לְהַצִּילוֹ", ובפסוק י' המשימה מוטלת על משה – "וְהוֹצֵא אֶת־עָמִי". הקושי: מי הגואל – האל או האדם? אם ה' מציל בעצמו, מדוע נדרש שליח, וכיצד יוכל אדם אחד להוציא עם (ומכאן תמיהת משה "וְכִי אוֹצִיא", פסוק י"א). היישוב: "כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ" – ה' פועל באמצעות משה: משה הוא השליח המבצע, ונוכחות ה' היא הכוח המציל (סיבתיות כפולה). (2) האות מיוחד משום שהוא יתקיים רק אחרי השליחות – הוא אינו מוכיח מראש, ודורש ממשה אמונה. בשמות יט העם מגיע "מִדְבַּר סִינִי... נֶגֶד הָהָר" – לאותו "הָר הָאֱלֹהִים חֹרֶבָה" שבו נגלה ה' למשה – ושם יעבדו את האלוהים במעמד הר סיני; כך האות מתממש.

שאלה 5

- א. (1) "סרו מהר מן־הדרך אשר צויתם" – החטא בא זמן קצר מאוד אחרי מתן הצייווי; "עשו להם עגל מסכה וישתחוו־לו ויזבחו־לו" – פולחן מלא; "אלה אלהיך... אשר העלונך" – ייחוס יציאת מצרים לעגל; "עם־קשה־ערך" – החטא נובע מאופי עקשני. (2) ה': "עמך אשר העלית" – מתרחק מן העם ומייחס אותו ואת היציאה למשה; משה: "בעמך אשר הוצאת... בכת גדול" – מחזיר את העם לה' ומזכיר את מה שה' כבר השקיע בו; בפסוק י"ד "לעמו" – העם שב להיות עם ה'.
- ב. (1) "הניחה לי" פירושו "עזוב אותי, אל תעכב אותי" – כאילו משה מונע מה' לפעול; אבל עד כאן משה לא אמר דבר ולא התפלל, ולכן לא ברור ממה ה' מבקש שיניח לו. (2) לפי רש"י, ה' רמז למשה שגורל העם תלוי בו – אם יתפלל, ה' לא יכלה את העם; ה' "פתח לו פתח" לתפילה. ראייה: משה מתפלל מיד – "ויחל משה את־פני ה'" (פסוק י"א) ואינו מתייחס להצעה "ואעשה אותך לגוי גדול"; והתפילה מועילה – "וינחם ה' עליה־רעה" (פסוק י"ד).
- ג. (1) משה קרא "מי לה' אֱלִי", ובני לוי נאספו; הוא ציווה עליהם בשם ה' לעבור במחנה ולהרוג את החוטאים – "איש־את־אחיו ואיש את־רעהו ואיש את־קרבו". בפסוק כ"ט הוא מתאר את מעשיהם כהקדשה לשירות ה' – "מלאו ידכם היום לה'" – שמגיעה עליה ברכה. (2) עמדה לדוגמה: התגובה הולמת – העם "פרע" ויצא משליטה, ומנהיג חייב לעקור את החטא ולהשיב סדר לפני שיבקש כפרה; משה מאזן דין ורחמים – מעניש את החוטאים ומתפלל על השאר, וה' עצמו קובע "מי אשר חטא־לי אֶמְחֶנּוּ". העמדה המנוגדת: הריגת אחים בידי אחים קשה וחריפה, וה' כבר התרצה בפסוק י"ד – ומענה לה.

פרק שלישי – נושאי הבחירה

שאלה 6

- א. (1) ירמיה ניבא שלאחר שבעים שנה לבבל ה' יפקוד את הגולים וישיבם "אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה"; הכרזת כורש היא קיום ("לְכֻלּוֹת") של הנבואה. הכתוב מלמד שהמהלך ההיסטורי מכוון בידי ה': ה' "הָעִיר... אֶת־רוּחַ כְּרֶשׁ", ומלך זר הוא כלי למימוש דבר ה'. (2) "וַיַּעַל לִירוּשָׁלַם... וַיָּבֶן אֶת־בַּיִת הַזֶּה" – היתר ועידוד לכל יהודי לעלות ולבנות את המקדש; "יִנְשְׂאוּהוּ אֲנָשִׁי מִקְמוֹ בְּכֶסֶף וּבְזָהָב..." – חובה על הסביבה לסייע לעולים במשאבים, כדי שיוכלו לעלות ולבנות.
- ב. (1) כורש החזיר את "כְּלֵי בַיִת־הַי" שנבוכדנצר לקח מירושלים. הפועל "הוֹצִיא" חוזר: כורש "הוֹצִיא" את הכלים שנבוכדנצר "הוֹצִיא" – ההוצאה של כורש מבטלת את ההוצאה של נבוכדנצר, וכך המעשה מוצג כהיפוך של החורבן. (2) הפירוט המדויק ("וְאֵלֶּה מִסְפָּרָם", "חֲמִשָּׁת אֲלָפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת") מדגיש שהחזרה נעשתה באופן רשמי, מסודר ומדויק, דרך גזבר ובידי הנשיא, ושדבר לא אבד; בעבור העולים הכלים היו סמל של רציפות בין המקדש הראשון לשני, של לגיטימיות ושל תיקון החורבן.
- ג. (1) דמיון: בשני המקרים העם יוצא מארץ נכר אל הארץ, ושכניו הנכרים מעניקים לו כלי כסף וזהב – הוא אינו יוצא "רִיקָם". הבדל: במצרים הנתינה באה מן המשעבדים, והיא "וַיַּנְצִלְתֶּם אֶת־מִצְרַיִם" – פיצוי ונטילה מן האויב, והרכוש נועד לעם עצמו ("וְשָׂמְתֶם עַל־בְּנֵיכֶם"); בעזרא הנתינה היא תמיכה מרצון ובצו המלך ("חֲזָקוּ בְיָדֵיהֶם"), ובעיקר "עַם־הַנִּדְבָּה לְבַיִת הָאֱלֹהִים" – למקדש. (2) עזרא מציג את שיבת ציון כ"יציאת מצרים שנייה" – גאולה בהכוונת ה' – אבל גאולה שקטה ושונה: בלי ניסים ובלי מלחמה, בהסכמת השלטון הנכרי ובסיוע השכנים, ומטרתה דתית – בניין בית ה'.

שאלה 7

- א. (1) "על־כָּל־גִּבְעָה וְגִבְעָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רָעַנָן אֶת צִעָה זֹנָה" – העם עובד אלילים בכל מקום פולחן, והנביא מתאר זאת כבגידה של אישה בבעלה. הדימוי חריף משום שבפסוק ב' הקשר בין ה' לעם מתואר כאהבת כלולות – "אֶהְבֶּת כָּל־לִילְתִּיךָ לְכַתֹּךָ אַחֲרֵי בְּמִדְבָּר": הכלה הנאמנה של ימי המדבר נעשתה זונה. (2) העם טוען "לא נטמאתי אחרי הבעלים לא הלקתי" – הוא מכחיש. הנביא מפריך בעזרת העדות הגלויה: "רְאֵי דֶרֶכְךָ בְּגִיָּא דְעֵי מָה עֲשִׂית" – מעשיו נראים לעין בגיא, ואין טעם להכחיש.
- ב. (1) "בְּכֶרֶה קָלָה מְשַׁרְכֶת דְּרָכֶיהָ" – נאקה צעירה הרצה אנה ואנה בלי כיוון; "פָּרָה לָמַד מִדְבָּר בָּאוֹת נִפְשָׁה שְׁאֵפָה רוּחַ... מִי יְשִׁיבָנָה" – "פָּרָה" (פרא), אתון בר בעונת ייחום, המרחרכת ברוח ואין מי שיעצור אותה, ו"כָּל־מִבְקָשֶׁיהָ לֹא יִיעָפוּ". (2) הדימויים מציגים את העבודה הזרה כיצר בלתי נשלט ובלתי רציונלי, שהעם עצמו רודף אחריו (הוא אינו קרבן של פיתוי); הם משפילים את העם לרמת חיה. בוויכוח – הם מפריכים את ההכחשה "לא הלקתי": מי שמתנהג כחיה בייחום אינו יכול לטעון שלא הלך אחרי הבעלים.
- ג. (1) דמיון: בשני הכתובים ה' משול לנוטע שנטע גפן מעולה ("שֹׁרֵק") וציפה לפרי טוב, אך הגפן נכשלה – "סוּרֵי הַגֶּפֶן נִכְרְיָה" / "וַיַּעַשׂ בְּאֲשִׁים". הבדל: בישעיהו הכישלון מוסבר כחטא חברתי – "וַיָּקֻוּ לְמִשְׁפָּט וְהָיָה מִשְׁפָּח לְצִדְקָה וְהָיָה צִדְקָה"; בירמיה הגפן נעשתה "נִכְרְיָה" – זרה, כלומר החטא הוא דתי: עבודת אלילים (בהקשר פסוקים כ', כ"ג). (2) ישעיהו מבקר בעיקר עוול חברתי ושחיתות משפט; ירמיה מבקר בעיקר את הבגידה הדתית – שינוי זהות העם עד שהוא זר לנוטעו. אותו דימוי משרת שתי ביקורות: על המוסר ועל האמונה.

שאלה 8

- א. (1) הדרישה: "קדושים תהיו" – להיות עם קדוש, מובדל ומרומם בדרך חייו; היא מופנית "אל-כל-עדת בני-ישראל". הנימוק: "כי קדוש אני ה' אלהיכם" – העם נדרש לחקות את ה', ולכן קדושתו תבטא בחוקים שבפרק, גם בחיי היום-יום ובין אדם לחברו. (2) "איש אמו ואביו תיראו" ו"את-שבתתי תשמרו". קשר אפשרי: שתיהן מבטאות כבוד למקור החיים והקיום – ההורים, והבורא שהשבת מעידה עליו; שתיהן שומרות על רציפות המסורת בין הדורות (אפשר גם: שתיהן מעשרת הדברות).
- ב. (1) דמיון: בשני הכתובים החקלאי נדרש להשאיר חלק מן היבול לחלשים בחברה, ואף בלשון זהה – "לא תעולל". הבדל: בוויקרא הנהנים הם "לעני ולגר", ובדברים "לגר ליתום ולאלמנה" (אפשר גם: בוויקרא – פאה, לקט, פרט ועוללות; בדברים – העומר השכוח והזיתים). (2) ויקרא: "אני ה' אלהיכם" – ציות לסמכות האל הקדוש, חלק מן הקדושה הנדרשת; דברים: הבטחת ברכה "למען יברכך ה' אלהיך" וזיכרון העבדות "וזכרת כי-עבד היית" – הזדהות עם החלש מתוך ניסיון העבר. המסקנה: התורה פונה גם לתודעת החובה וגם לרגש ולזיכרון, כדי שהחוק יעשה מתוך הבנה ואמפתיה.
- ג. (1) הביטוי "מסכה": "ואלהי מסכה לא תעשו לכם" לעומת "ויעשהו עגל מסכה" / "עשו להם עגל מסכה". החוק אוסר במפורש בדיוק את מה שהעם עשה – יציקת פסל וייחוס אלוהות לו – וכך הוא מעגן בחוק את הלקח מן החטא, כדי שלא יחזור. (2) "אליל" פירושו דבר של אין, חסר ממשות (כמו "רפאי אלל" – רופאים חסרי תועלת), ויש בכינוי משחק מילים בין "אל" ל"אליל". העם כינה את העגל "אלהיך" וייחס לו את יציאת מצרים; המחוקק מבטל את מעמדו – אין אלה אלוהים אלא אפס, ואף "אל-תפנו" אליהם. כך החוק מגנח את העבודה הזרה ומוציא ממנה כל ממשות.

שאלה 9

א. דוגמה א: "אַלְמֶדָה פִּשְׁעִים דִּרְכֶּיךָ וְחֻטָּאִים אֲלֶיךָ יָשׁוּבוּ" – המשורר, שחטא ונסלח לו, ילמד חוטאים אחרים את דרכי ה' ויביא אותם לחזור בתשובה; ניסיונו האיש הישיר הופך לדוגמה. דוגמה ב: "תִּרְנֶנָּה לְשׁוֹנֵי צִדְקָתְךָ" / "אֲדַנִּי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתְךָ" – הוא יספר בפומבי את חסד ה' ויהלל אותו; התודה נאמרת בקול לפני אחרים.

ב. (1) אין הוא חפץ בזבח ובעולה – "כִּי לֹא־תִחַפֵּץ זֶבַח... עֹלָה לֹא תִרְצֶה"; הוא חפץ ב"רוח נְשָׁבָרָה לִב־נִשְׁפָּר וְנִדְבָה" – בהכנעה ובחרטה כנה; הקורבן האמיתי הוא הלב. (2) דמיון: בשניהם הקורבן החיצוני אינו העיקר, ויש דבר שה' מעדיף עליו. הבדל: אצל שמואל המועדף הוא הציות – "שָׁמַעַ מְזִבַּח טוֹב" (בהקשר שאול, שלא קיים את הציווי); אצל המשורר המועדף הוא הרגש הפנימי – לב נשבר – של החוטא אחרי החטא. ההבדל נובע מן ההקשר: שמואל מוכיח מי שמנסה לכסות אי־ציות בקורבנות; המשורר הוא חוטא המבקש סליחה.

ג. (1) הטענה הראשונה: יש סתירה בין "כִּי לֹא־תִחַפֵּץ זֶבַח" (פסוק י"ח) ובין "אֲזַ תִּחַפֵּץ זֶבַח־יִצְדָק עֹלָה וְכָלִיל" (פסוק כ"א), והמזמור עובר פתאום מן היחיד אל הלאום – ציון וירושלים; "תִּבְנֶה חֲזֹמוֹת יְרוּשָׁלַם" מניח שהחומות הרוסות, כלומר זמן החורבן. הטענה השנייה: אין סתירה – ה' דוחה קורבן שאין עמו תשובה, ומקבל "זֶבַח־יִצְדָק" שמובאים "אֲז", אחרי הלב הנשבר; והמעבר מן הפרט אל הכלל טבעי – החוטא שנסלח מלמד אחרים (פסוק ט"ו), ומן הטהרה האישית עוברים לתיקון הציבור. (2) פסוקים א'–ב' מייחסים את המזמור לדוד, אחרי בוא נתן הנביא אליו; בימי דוד ירושלים לא הייתה חרבה, ולכן הבקשה "תִּבְנֶה חֲזֹמוֹת" אינה מתאימה לזמנו – הדבר תומך בטענה הראשונה (אפשר גם: בטענה השנייה – "תִּבְנֶה" במשמע ביסוס והשלמת הבנייה, שנעשתה בימי דוד ובנו).

שאלה 10

א. (1) חוזר: "איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע". חדש: "ועדנו מחזיק בתמיתו ותסיתני בו לבצעו חנם" – איוב עמד בניסיון הראשון; ה' מודה שהייסורים באו "חנם" – בלי סיבה בחטא – וכך מופרכת טענת השטן "החנם ירא איוב". (2) בפרק א': "רק אליו אל-תשלח ירך" – מותר לפגוע ברכושו ובמשפחתו, לא בגופו; בפרק ב': "הנו בידך אך את-נפשו שמר" – מותר לפגוע בגופו, רק לא בחייו. הניסיון מחריף – מן הסובב אותו אל איוב עצמו, בהתאם לטענת השטן "עור בעד-עור".

ב. (1) חיובי: היא רואה את בעלה מוכה "בשחין רע מכף רגלו ועד קדקדו", יושב באפר ומתגרד בחרס, ומתוך חמלה מבקשת ששמו יבוא לסבלו קץ – המוות עדיף על ייסורים כאלה; היא עצמה איבדה את ילדיה ושותפה לכאב. (2) שלילי: היא מסיתה את איוב לקלל את האלוהים ("ברך" – לשון נקייה לקללה), ובכך ממלאת את תפקיד השטן, שטען "על-פניך יברךך"; היא אף לועגת לתומתו שה' שיבח. איוב דוחה אותה בתוקף אך בעדינות: "כדבר אחת הנבלות תדברי" – דבריה כדברי אישה נבלה, ולא שהיא כזאת; ובלשון רבים "נקבל" – הוא כולל אותה עמו בקבלת הדין.

ג. (1) הם נועדו יחד ובאו ממקומות רחוקים "לנודלו ולנחמו" – יוזמה ומאמץ; "וישאו קולם ויבכו ויקרעו איש מעלו ויזרקו עפר על-ראשיהם" – מנהגי אבל, כמו איוב עצמו ("ויקרע את-מעלו"); "וישבו אתו לארץ שבעת ימים" – ישיבה עמו כאבלים. (2) "ואינדבר אליו דבר כי ראו כי-גדל הפאב מאד" – כמו המשנה: אין מנחמים בשעה שהכאב בשיאו, כי מילים אינן יכולות לגעת בו. עמדה: השתיקה ראויה – היא מבטאת נוכחות והשתתפות בלי לשפוט; וכשהרעים פתחו את פיהם (פרק ד') דבריהם פגעו באיוב (אפשר גם: לא תמיד – לפעמים האבל זקוק למילה מעודדת).

פרק רביעי – קטע להבנה ולניתוח

שאלה 11

- א. (1) הם מתלוננים שאין להם בשר – "מִי יֹאכֶלֵנוּ בֶּשֶׂר" – ושנמאס להם מן המן: "אֵין כָּל בְּלִתִּי אֶל־הֶמָּן עֵינֵינוּ". הם מתגעגעים למזון שאכלו במצרים – "הֲדָגָה אֲשֶׁר־נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֵן", הקישואים, האבטיחים, החציר, הבצלים והשומים. (2) למשל: (א) "לֵמָּה הִרְעַתָּ לְעַבְדְּךָ... לְשׂוֹם אֶת־מִשְׁא פְּלִי־הָעַם הַזֶּה עָלֵי" – ה' הטיל עליו משא כבד מדי, כאילו זה עונש; (ב) "מֵאֵין לִי בֶּשֶׂר לִתֵּת לְכָל־הָעַם הַזֶּה" – אין בידו לספק את דרישות העם; (ג) "לֹא־אוּכַל אֲנֹכִי לְבַדִּי" – אינו מסוגל לשאת לבדו.
- ב. (1) משה מדמה את עצמו לאומן הנושא תינוק יונק בחיקו – דמות של מטפל המספק את כל צורכי התינוק, שאינו יכול לדאוג לעצמו. משה תופס את תפקידו כאחריות טוטלית לצורכי העם, כהורה לתינוק; אבל הוא מדגיש "הָאֲנֹכִי הָרִיתִי... אִם־אֲנֹכִי יִלְדֶתִּיהוּ" – הוא אינו ההורה, והמשא אינו מוטל עליו באופן טבעי. (2) משה במשבר עמוק, בייאוש ובתשישות – הוא מעדיף למות מאשר להמשיך לשאת לבדו ולראות "בְּרַעְתִּי".
- ג. (1) ה' מורה לאסוף שבעים איש מזקני ישראל אל אוהל מועד, ולהאציל עליהם מן הרוח שעל משה – "וְנִשָּׂאוּ אֹתְךָ בְּמִשְׁא הָעַם וְלֹא־תִשָּׂא אֹתָהּ לְבַדְּךָ". זו תשובה ישירה ל"לֹא־אוּכַל אֲנֹכִי לְשָׂאת": המשא יחולק בין משה ובין הזקנים. (2) פירוש הספרי: הזקנים התנבאו רק באותו יום, ולא הוסיפו להתנבא; תרגום אונקלוס: "ולא פסקו" – הנבואה לא פסקה מהם, והם המשיכו להתנבא.
- ד. (1) אלדד ומידד לא יצאו אל האוהל, והתנבאו "בְּמַחְנֶה" – שלא במעמד שבו משה מאציל את רוחו. יהושע, "מִשְׁרַת מִשָּׁה מִבְּחָרָיו", חשש שהדבר פוגע במעמדו הייחודי של משה ובסמכותו, ושנבואה עצמאית תערער את ההנהגה. (2) "הִמְקַנָּא אֹתָהּ לִי וּמִי יִתֵּן פְּלִיעַם הִי נְבִיאִים" – משה אינו חושש לכבודו ואינו מקנא; הוא שמח שאחרים זוכים לרוח ה', ואף רוצה שכל העם יזכה לכך – ענוותנות (השוו במדבר יב, ג, שבו משה מתואר כעניו מכל האדם) ורצון לשתף בהנהגה.

כל הבגרויות בתנ"ך עם פתרונות מלאים: www.guyai.co.il/bagrut/tanach